КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland

Ч. 4.
КВІТЕНЬ
1936.
РІЧНИК IX.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ЛИШІТЬ У СПОКОЮ МОЛОЧАРСТВО!

Відомий проєкт молочарського закона увійшов до сойму, в переробленому вигляді, яко проєкт уряду і є предметом нарад. Вправді первісний текст, вироблений в міністерстві хліборобства, підляг змінам і найгрізніші його точки зникли (монопольний характер молочарень, концесійна система, право рільничих палат замикати молочарні). В тексті законопроєкту залишилися лише загальні фрази, які при злій волі можна інтерпретувати так, що вийде в практиці те все, до чого зміряв отверто первісний законопроєкт.

Такий характер носять ті місця законопроєкту, в яких говориться про вимоги, від сповнення яких буде залежати, чи молочарня буде принята до реєстру при рільничій палаті (а без того ніхто не матиме права виконувати молочарського діла!). Підозріння викликує й ця обставина, що в законопроєкті не сказано, що молочарня мусить бути принятою до реєстру, якщо виконає вимоги закона... Але найбільш звертає на себе увагу той факт, що офіціяльні »мотиви законопроєкту«, подані за текстом, ані не думають скривати, що дійсною метою законопроєкту є:

а) уможливити далекойдучу інтервенцію публичної власти у внутрішню господарку молочарень;

б) дістати законну можливість реґляментувати сітку молочарень, які, мовляв, повстають безплянОво, поборюючи себе в конкуренційній боротьбі і т. д.

Таким чином »монополістичне копито«, хоч спрятане з тексту, вилізло у мотивах!

В мотивах говориться крім того не про самі лише вимоги для реєстрації молочарень, але й про »накладання на молочарські заклади обовязків, ґарантуючих продукцію в умовинах, що вдповідатимуть інтересам рільництва і відборчих ринків«.

Нове, широке поле для »фахового вмішування« урядничої бюрократії!

Так оформлені мотиви законопроєкту мусять кожного кооператора наповнити несупокоєм, до чого йдемо в ділянці молочарства. Ухвалення закону з такою мотивацією (не забу-

ваймо, яку ролю грають мотиви при інтерпретуванні тексту законів) — не є ніяким добрим дарунком для кооперативного рух. Це булоби безсумніву нове скріплення залежности кооперативного руху від публичної власти, не дивлячись на всі словесні квітки, що ними прикрашено законопроєкт. Зокрема, не є це ніякий здобуток для українського кооперативного молочарства, до якого органи публичної адміністрації ставляться завше інакше, як до польського. Передсмак »нової ери« в молочарстві маємо вже в тій метушні, яку счинили многі староства вже тепер біля нагального основування »казьонних« молочарень, часто на місци зліквідованих станиць української молочарської кооперації. Українська щоденна преса від місяця-двох аж кишить від алярмуючих вісток з ріжних сторін Галичини й Волині про насильне замикання сметанкових стацій Районових Молочарень »Маслосоюзу«, про відмови дозволів на відкриття нових українських молочарень і сметанкових стацій, про усилену аґітацію старостинських людей за творення „ad hoc", на коліні, за публичні кредити — імпровізованих казьонних молочарень і т. д.

Безсмертний бюрократ дістав новий розгін до »творчої праці« — позавидувавши лаврів добровільній спілчанській праці! Гейби не було йому іншого діла, що прямо лежить в його обовязку!

Так, якби не було зростаючого бандитизму, якби вулиці міст не були повні бруду, жебраків і безробітних, якби не було нічого до направлення в господарстві капіталістичних картелів і т. д., і т. д.!

Наша опінія в цій справі не може бути інакшою, як тільки така:

Панове — лишіть молочарство в спокою!

ВЕРНУТИ КООПЕРАЦІЇ ЇЇ ПРАВА!

Навіть многі прихильники існуючого в Польщі режіму, оскільки мають відвагу бути щирими, починають уже критично дивитися на добу т. зв. полковницького правління. Признають, що не все було гаразд за цього правління, що нераз непотрібно дразнено громадянство там, де без цього можна було обійтися, що накладано пута на вільну громадянську діяльність. Домагання »свободи для приватної ініціятиви«, що було провідним мотивом великої Господарської Наради в кінці лютня ц. р. — було природною відповіддю здорового розсудку на перерости бюрократичного реґляментування господарського (і не-господарського) життя.

На жаль — у тім голосі »господарських сфер« за слабою ноткою звенів протест кооперативного світа проти надмірного втручання держави в життя й орґанізацію кооперації. Причина цього — по перше в самому доборі учасників Господарської На-

ради, де кооперації признано дуже мало місць. Крім цього, здається, і самі представники кооперації ще не були рішені, чи вже настав пригожий час на контракцію в обороні своїх прав. Можливо.

Коли це було мотивом обережної тактики кооперативних кругів, то нам здається, що в недовгому часі цей погляд мусить підлягти ревізії. Бож сам хід подій підважує стійність тої операції, яку переведено над спілчанством в році 1934. Ще-ж бо не пройшло й двох літ від введення в життя новелі до кооперативного закона, деякі Ревізійні Союзи щойно тепер дістали потвердження статутів прикроєних до нових, сильно обскубаних і пореґляментованих компетенцій — а вже є в соймових актах новий законопроєкт, нової ґенеральної ревізії цілого кооперативного права! Хіба цей збіг обставин не мусить піддавати думки, що властиво на горі — немає ясного погляду на справи кооперації, та що те все, що робиться, є припадкове, принагідне експериментування? Правда — нові проєкти змін не відкликують тих обмежень кооперативної самодіяльности, що їх уведено першою новелею, а навіть мають тенденцію закріпити ще твердше деякі з них (прим. про затверджування владою дирекцій ревізійних союзів). Правдою є й те, що новий проєкт не думає привернути назад ревізійним союзам тих необмежених річевих і територіяльних компетенцій, які вони мали до 1934 року. Одначе факт, що ухвалення другої новелі затягається, вказувавби на те, що »на горі« народжується вже сумнів, чи можна так з легкої руки експериментувати в кооперативній ділянці. Цю обставину, на нашу думку, треба використати для того, щоби підняти акцію за привернення кооперативної самодіяльности.

Адже-ж обставини нині вже не ті, що були тому два літа! Адже-ж та особа, що була головним мотором новелі з 1934 року — нині примушена їсти хліб опозиції!

Коли входимо в добу загальних змагань за »нормалізацію« життя, то хіба одною з перших умовин такої нормалізації повинно бути відвернення найсвіжіших кривд!

Здається, що в цій справі не повинно бути двох думок.

ПЕРЕМОГА В АВСТРІЇ.

В березні 1934 р., по відомих лютневих клясово-політичних боях, кооперація споживачів Австрії втратила свою самоуправу. Кооперативний союз і гуртівня дістали примусовий заряд — комісара. Цей стан тревав до кінця 1935 року. День 31. грудня 1935 року був днем перемоги кооперативної справи: цього дня вийшов урядовий декрет про привернення автономії кооперативних установ. Уряд уступив, бо мусів.

Що урядові чинники були свідомі ваги цієї справи для успокоєння умів у краю, доказом цього є те, що проголошення сво-

боди обставлено урочисто. Скликано делеґатів кооператив, явилися у власних особах чотири міністри, запрошено делеґатів кооперації з заграниці (прибули кооператори з Англії, Франції, Чехословаччини, Швеції, Угорщини), явився теж ґенеральний секретар Міжнародного Кооперативного Союзу п. Г. Мей.

Характерною була промова цього останнього, тим саме, що назвала по імені не одно, чого в таких випадках »не випадає« порушувати. Пан Мей говорив отверто про переслідування кооперації дотеперішнім режімом:

»...Удар, що постиг Вашу організацію в лютому 1934, здавалося спершу потягне за собою загибіль цілого Вашого руху. Якйсь час малося враження, що деякі публичні чинники хотілиб задержати й загальмувати Ваш поступ та що принципи демократичної управи і свобідного розвитку погребано до тої міри, що й душі Вашого спілчанства нанесено удар. Бо спілчанський рух може успівати лише в атмосфері свободи.

»Ваш рух перебув важку добу, причиною якої була почасти загальна господарська кріза, почасти-ж те надзвичайне положення, в яке Ви прийшли внаслідок заведення державного заряду. Ви мали щастя, що вибір померщого канцлєра упав на др. Штробля разом з др. Марешом, які стали в чолі адміністрації Вашої гуртівні.«

Секретар Мей зложив відтак слова признання членству союзних кооператив за те, що не зрадили союзу в тяжких часах та ще раз підчеркнув, що кооперація може процвитати тільки в атмосфері свободи й самоуправи.

Після промови й звідомлення урядового комісара др. Штробля, мав слово б. директор гуртівні Фр. Лесяк (в лютому 1934 р. арештований та інтернований). Відтак наступило потвердження 18 членів Надзірної Ради гуртівні, з осіб, що їх предложили окружні зїзди союзних кооператив. Новообрана Н. Рада вийшла на окреме засідання і прийшла зі списком кандидатів до дирекції Союзу. Загальний зїзд потвердив цих кандидатів.

Так відбулася реституція кооперативної автономії в Австрії.

ВІЛЬНА МІЖНАЦІОНАЛЬНА СПІВПРАЦЯ.

До скандинавської кооперативної гуртівні, яка працює вже десяток літ на благо кооперативних союзів Швеції, Норвеґії й Данії приходить оце нове подібне господарське порозуміння: придунайських держав. У Відні відбулася конференція 4-ох національних кооперативних гуртівень: чехословацької чеської (Прага), чсл. німецької (теж Прага), будапештенської („Hangya“) і віденської. Конференція устійнила опінію про бажаність спільної закупочної централі. Вироблення ближчого пляну доручено пп. Люстіґові (Прага) і Корпові (Відень). Ухвалено теж віднестися

з пропозицією співпраці до гуртівень Югославії, П о л ь щ і, Болгарії, Румунії.

Чи не вартоб українській кооперації зацікавитися цим ділом?

Майже одночасно йде підготовча праця біля оснування міжнаціональної гуртівні для Західної Европи. Відбуваються наради кооперативних союзів Франції, Бельґії, Голяндії й Швайцарії. Остання нарада відбулася в Брюсселі (Бельґія). Є вигляди на успіх заміреного діла.

В НІМЕЧЧИНІ НЕ ГАРАЗД.

Закон з 21. травня 1935 р. про підготовку ліквідації »загрожених« споживчих кооператив вже діє й робить свою руйнуючу роботу. Вправді не цілих 50% кооперативного обороту, як передбачувалося в офіційних партійних публікаціях, але все таки яких 25—30% того обороту перейде вже в найближчому часі в руки приватного купецтва.

Ліквідації в наслідок »добровільних« постанов завідуючих орґанів підлягають м. і. такі кольоси-кооперативи, як Берлінська Спож. Кооператива (170.000 членів), Берлінське Господарське Товариство (114.000 членів), кооперативи в Бресляу, Хемніц, Дрездені, Ганновері, Кіль, Кольонії, Кеніґсберту, Маґдебурґу, Мінхені, Лібек, Мінстері і т. д.

Більшість цих кооператив, йдучи по лінії вказівок націоналсоціялістичної партії, має так ліквідуватися, щоби по можливости передати здорові склепи приватним підприємцям. Отже берлінська передала свої склепи по більшости тим особам, що були продавцями у них. Для того, щоби не підкосити відразу гуртівні, застеріагеться, що дотичні приватники повинні побирати товар в гамбурзькій централі кооператив. Деякі інші кооперативи перемінено в півприватні підприємства, застерігаючи центральній кооп. гуртівні співвласність у них з приватними купцями, згл. арендаторами.

І сама теж гамбурська гуртівня переходить недугу »приватизації«. В ній це проявляється тим, що окрім достав для кооператив, веде тепер достави для приватників, та й у своїй торговельній діяльности давні засади торгівлі в користь членів заступає купецькою засадою: як найбільшого зиску, без огляду на інтерес відборців.

Не менш цікаве й те, що роблять з деякими промисловими підприємствами кооперації. В січні 1936 р. заведено в Німеччині сірниковий монополь. Кооперативна гуртівня, дякуючи своїй ініціятиві в часах свободи, прийшла в посідання власної фабрики сірників. З заведенням монополю всі приватні фабрики обовязані свою продукцію сірників віддавати в руки держави, розуміється по означених цінах, з забезпеченням для себе зиску. Але з коо-

петивною фабрикою сталося інакше. Зиски з цієї фабрики, по думці закона, є виключною власністю держави!

Значить — кооперативне підприємство на ділі проголошено власністю цілої держави. Це перший в Европі (поза Росією) випадок вивласнення приватного кооперативного майна на річ держави. Коли ходить про кооперативне майно, гітлерівський режім не визнає щодо нього священного права власности, цієї основи капіталістичного устрою.

Читаючи про це все, не можна не поставити собі запиту: до якої-ж міри мусіло зайти отупіння німецького народу, коли це все приймається без голоснішого якогось спротиву? Трудно це зрозуміти. Швидше всього треба припустити, що спротив є, але поки-що його прояви заглушує офіційний націоналістично-патріотичний тарабан, відтягаючи увагу громадян від внутрішних устроєвих проблєм — в бік зовнішної політики. Цей же час має використати приватний капітал на скріплення своїх суспільних позицій, сильно по війні захитаних.

З боку самої кооперації нема голоснішого протесту прямо тому, що всіх визначніших провідників кооператив поусувано з їх місць праці, наставляючи замісць їх »кооператорів«, що їх головною кваліфікацією було голосне вигукування »Гайль Гітлєр!«.

Та все таки здоровий інстинкт остав хоч серед членства і він то справив передовсім, що замісць 50% кооперації, як було зразу пляновано, поки що вдається зліквідувати лише половину того.

Дасть-Біг, буде щораз краще, бо перший чад уже розходиться.

НАЙБІЛЬША КООПЕРАТИВА В ПОЛЬЩІ.

Це »Загальна кооператива споживачів« у Лодзі.

Звідомлення цієї кооперативи за 1935 рік подає суму її оборотів у висоті 6.775.000 зол. (В попередньому році було 12% менше). Кооператива має 240.000 зл. членських уділів (скільки членів — ?) і 475.000 запасного фонду. Її терен діяльности це місто Лодзь і найближча околиця, де посідає 60 крамниць ріжного роду. Білянсова надвишка за 1935 рік була 166.000 зл. (в 1934 р. — 104.000). Кошти завідування — 7,9% від обороту. Свої закупи кооператива робила на 74% в гуртівні союзу »Сполем«. Відношення власного капіталу до чужого корисне (проти 715.000 власного стоїть 935.000 чужого капіталу).

Кооператива веде живу виховну діяльність. В році 1935 зорганізувала 6 пропаґандистичних зібрань з участю 3200 осіб, 4-и ялинки при участи 1300 осіб, передплачувала для своїх членів 3000 примірників »Спульноти«. При кооперативі працює кружок кооператорок і гурток кооперативної молоді. На суспільно-виховні цілі кооператива видала 9500 злотих.

ВИПИСКИ.

»... Бо опіка, яка б вона не була гарна, в такім ділі, як економія — не помагає, тільки шкодить. Буває й так, що правительство незвичайними перешкодами відвертає частину капіталів від якого небудь промислу. Якби воно цього не робило, то капіталів ішлоби більше до того промислу. І навпаки. І це булоби краще. Здавалося би, що як втручається в таке діло уряд, то усій громаді стане лучше жити, усі почнуть багатіти, усі зможуть лучше жити, бо щорічного витвору землі і праці людської прибуде. Отож не так воно буває. Як тільки вмішається у таке діло правительство, то добробут громади упадає, всі бідніють«.

(Адам Сміт: »Про багацтво народів«, кн. IV.).

»Ідеалом урядовців, здається, є »невільницька держава«, близький прихід якої пророкує Беллок. Земний рай вони собі уявляють в виді чиновницького крісла, кругом якого є ряди електричних ґудзиків. При потисненні кожного з них входять в рух цілі баталіони людей. Всі діти у цілій державі виходять до школи о одній годині і мандарин може величатися тим, що в кожний мент знає, чого вчать кожну дитину о кожній годині дня. Другий ґудзик — другий приказ і в рух пішла промислова машина, виконуючи доручення начальственної премудрости. Для слухняних, які підчиняються відразу, є нагороди, субвенції і ласкаві усмішки. Для неслухняних нема ані субсидій, ані усмішок, а є тільки офіціяльні рогачки і перепони на кожнім кроці...«

— — — — — — — —

»Я не кажу, розуміється, що урядові чинники діють свідомо ворожо до селянина. В більшости випадків вони навіть хотіли б »помогти« йому, подібно як той слонь, що, побачивши осиротілі курчата, сказав: »я буду їм мамою« — і ляг на них, щоби їх огріти. Історія не каже нам далі, чим закінчилася ця траґічна подія, але догадатися не трудно«.

(Дж. Рессель: Кооперація і національні завдання«).

»Демократичний тип вимагає передусім свободи творення, тип невільничий — »хліба й забав«*. Перший тип намагається сам досконалити й поліпшувати своє життя, другий того чекає від держави...«

»В тім моральнім перероблені людини — з невільника у вільного творця життя — бачить кооператизм своє найголовніше завдання, глибоку суть демократичної культури, яку ширить«.

(E. Abramowski: „Ideje społeczne kooperatyzmu" st. 15/16).

»Ті кооперативи, відкриті для всіх, вимагаючі необмеженого

*) На наймоднішій мові — кредитів і субвенцій. — Редакція.

поширення, натуральні противники монополю, здійснюють ідеал „ународовлення"...«

(Там-же, ст. 51).

»... Люди носять одяги з приписаних тканин. Курять знормалізовані папіроски. Пишуть уодностайненими перами. Їздять одного типу самоходами і возами. Держава диригує життям громадянина, а вже менша з тим, чи обсяг інтервенціонізму покривається зі вказівками здорового розуму.

Зрештою можна границі державного вмішування посунути ще далі. Єзуїтська держава, що її зорганізували з кінцем XVI. віку в Парагваю, довела інтервенціонізм до досконалости. Навіть співжиття подругів було регляментоване. В ночі, дзвінком давали їм сигнали«.

(Stan. Lauterbach: „Gospodarka planowa w Polsce")

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ

Кооперація — культурною революцією

Революція політична, чи господарська з усіми її побічними явищами, як знищення, несправедливість, терпіння, ніколи не змогла розвинути культури. Культура означає корисну й тривалу зміну — завершення еволюційного процесу, постійність, поступ.

Кооперативний рух буде зростати, кооперативна демократія дасться осягнути тільки в такій мірі, в якій кооперативна метода заспокоювання потреб візьме перевагу над іншими. Кооперація не бажає привілеїв — тільки свободи, аби вона могла виказати свою здібність, чи нездібність до будування життя. Культурна вартість спілчанської методи »отвертої гри« — отвертої навіть в боротьбі з методами, які самі не є отвертими — полягає в тому, що вона розвиває важну торговельну прикмету, а саме — прикмету солідарности.

Ми бачимо, що більшість світових торговельних інтересів зводиться до погоні за зиском. Один бажає перегнати другого. Такий спосіб поведення родить прояви некультурности, які штовхають наш суспільний лад до розкладу й упадку. Обіч цієї методи, що родить злочини й війну, дуже рідко бачимо відірвані випадки посвяти для загалу в дусі християнських заповітів. Загальна погоня за зиском потурає самолюбству й несправедливому трактуванню других. Але в таких випадках жертвуюча себе одиниця наражує свою особу і свою будучність. Це — противне природним законам. Отже й така система не може бути підставою ширшої культури. Лишається ще третя можливість, ще один вихід з негідного самолюбства і кволого альтруїзму. Цей шлях вказує кооперація. Вона лучить в собі добрі прикмети обидвох перших систем, а ви-

ключає їх несоціяльні й неприродні елементи. Вона признає належні права культурному гонові до самозбереження одиниці, вродженому кожній людині, і не вчить нікого шукати опори деінде, як передовсім у собі самім. Вона побуджує одиницю до поступу і збогачування, але при умові рівночасної помочі й другим. Кооперація розвиває в кожного особисту рухливість, потрібну в житті. Але крім цього потребує людина ще й підтримки ближніх, що так само, як і вона, мають право до участи в гаразді.

Кооперативно вихована людина помагає собі, коли несе поміч друим. Це є найбільш життєздатний прінціп господарського життя з усіх, які дотепер відкрито. А тому, що кожна культура потребує матеріяльної основи й активної творчости, отже кооперативна метода дає людству практичну основу для ліпшого життя. Матеріялістичні інстинкти людей заспокоює кооперація тим, що дає їм матеріяльні користи, а релігійні потреби знаходять задоволення в кооперативній етиці, в ідеї справедливости і в братерській співпраці з другими людьми.

Самопоміч ховає в собі культурні вартости, яких ніяка інша допомога в такій мірі не може мати. А коли самопоміч виступає у сполуці з поміччю другим і зі сторони других, тоді вона виростає до такої етичної висоти, якої не в силі осягнути моральна система, оперта на традиційних мріях або тужливих фантазіях.

В продовж останніх 30. літ я пильно студіював вплив господарських організацій на життя людей, бо хотів зконкретизувати свої теорії. Відвідав я богато країв і кожну державу (»стейт«) мого власного краю. Там, де я стрічав людий, зорганізованих у кооперації, які працювали, щоби собі взаїмно допомогти і поправити своє дочасне існування, я без труду знаходив зародки культури. Сусіди знають себе ліпше, зростає взаїмне довірря, а зрозуміння суті кооперативної співпраці родить в людей візію кращого соціяльного ладу, до якого хочуть наблизити світ своєю працею.

Я ніколи не піддаюся зневірі, коли при тих зусиллях виринають людські недостачі. Іноді опоганює кооперативне життя несумлінність, нераз захланність і еґоїзм, частіше неприличне самолюбство, а надто часто брак активности й партацтво. Це все — природні, побічні продукти руху, що розвивається, який з досвіду, здобутого в процесі поборювання трудностей, мусить теж черпати сили до змагань. Активний саморозвій йде в парі з самодопомогою.

Є ділянки, в яких кооперація ледви розвивається, або й зовсім не дописує. Так буде аж до часу, коли працівники виховають у собі кращу і більшу відповідальність та сильніше заінтересування.

Я відніс би це до всякого кооперативного заняття. Праця повинна стати почестю там, де робітники є рівночасно власниками і де кожний має рівне право вибору й голосу, як кожний інший

власник у підприємстві, що в ньому працює. Коли організація праці має осягнути певний культурний рівень, то це може статися лишень при вжитті метод, що їх практикується в кооперації.

Де я не бував: у кооперативі бідаків і безробітних, чи добре платних робітників; воюючого пролєтаріяту чи інтеліґентів; службовиків чи промислових робітників або фармерів-хуторян — всюди бачив, що кооперація тихцем, хотяй поволі, клала печать свого культурного впливу. По чім пізнаю доми кооператорів, як іду вулицями европейського міста? Пізнаю їх не тільки по квітах у вікнах, по чистих шибах і порядку, але є ще щось в цих домах, що їх виріжнює. Це сума тих ідеальних цінностей, про які я вже говорив, що викристалізувалися і прибрали матеріяльну поставу. Вони промінюють з домів, де живуть люди, переняті цими ідеями.

Кооперативні крамниці Швеції це найгарніші склепи в тім гарнім краю. Велика гуртівня цюріхських кооператив робить найліпше враження з усіх гуртівень Швайцарії. Кооперативні майстерні і фабрики богатьох країв подібні до виховних заведень. Богато кооператив мають окремі архітектонічні і мистецькі відділи. Кооперативні школи знаходяться в усіх частях світа. — Ці факти свідчать про культурний вплив кооперації; а зрештою вони самі є лишень похідними проявами цих впливів. Найкраще свідоцтво культурної вартости кооперації — це вищий рівень життя і вищі житєві вимоги людей, що підпали під її вплив.

Це не простий випадок: 1) що кооперативи Великої Британії дали працівникам пів вільного дня в тижні і завели восмигодинний робочий день — на двацять літ перед появою державного закону в цій справі; 2) признали жінкам право власности і голосування на 17 літ скорше, ніж правительство признало їм рівні права з чоловіком. Кооперативи не домагаються законної заборони приватної торгівлі, кооперація всюди кладе вагу на добровільний характер руху і стоїть на становищі, що кожний має право конкурувати з кооперацією. На послідній британськім кооперативнім конґресі вирішено домагатися, щоби шкільний вік пересунути до 15-ого року життя. Від 25 літ кожний конґрес Міжнароднього Союзу заявляється за миром, проти завойовницьких воєн та проти їх причин. — Це тільки пару прикладів поступових інтенцій, що походять від одиниць, вихованих на кооперативній ідеольогії.

Устійнім мірило культури, відтак прикладім це мірило до ріжних народів світа — то дістанемо цікавий образ. Візмім під увагу участь населення в споживчих кооперативах, обсяг кооперативної господарки та порівняймо її з обсягом цілої господарки краю. Відтак сопоставмо капітал кооперативних підприємств з капіталом національної господарки. Прийдемо до дуже повчаючих вислідів. Де стоїть високо кооперація, там і край сам стоїть на вищім культурнім поземі. Цікаво, що Ісляндія стоїть найвище з усіх країв світа — маленька культурна оаза, далека від торго-

зельних ринків. Около 75% усіх торговельних справ краю переходить через тамошні кооперативи. В порівнанню до числа населення видає Ісляндія більше визначних учених, мистців, поетів, винахідників, як будь яка інша країна. Жаден край не має більш освіченого правительства, як Ісляндія; воно однак найменше докучає своїм правлінням. Жаден край не має менше злочинів, нужди, безробіття, анальфабетів і соціяльних проступків, як Ісляндія. На другім місці стоїть Данія, — де 50% торговельних справ полагоджує кооперація. Замешкують її люди, які одну з найбільш неврожайних щілин Европи зробили найплодовитшою. Данія, — край, де перед 50 літами виарендовувано 40% землі, а нині там ледви 7% знаходиться в руках підприємців, там рідко стрічаємо нужду, безробіття, злочин і суспільну деґрадацію, як це діється в Америці. Більшість членів данського парляменту — це кооператори, а кожний пересічний громадянин, якого стрічаємо на вулиці чи в полі, це освічена людина.

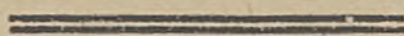
В Швеції більше як 40% внутрішних торговельних справ переходить через кооперативи. І тут перед нами висока людова культура, яка поширюється з розвоєм кооперації. Голова національного союзу кооператив є рівночасно головою шведської національної опери, а кооперативи більше від усіх інших орґанізацій сприяють розвоєві освіти й мистецтва.

Можемо вичислити й інші краї, де є поширений кооперативний рух, як Швайцарія, Велика Британія та інші, і скрізь впадає у вічі звязок, що є між національною культурою і розвитком спілчанства. Ці взаємини існують також у господарських відносинах, бо в більшості випадків — краї, де кооперація стоїть високо, не дуже відчувають господарську крізу та її наслідки — деморалізацію.

Стверджуємо, що краї, які зміряють до знищення або згноблення кооперативного руху, нищать рівночасно і права громадянина, свободу та обезцінюють ті сили, що сприяють культурному розвоєві одиниці.

Кооператори — це не тільки свідки господарської й культурної революції, вони самі є тими революціонерами. Мирна спілчанська революція, яка усуває тільки те, що шкідливе й несуспільне, а підпирає те, що добре й гарне, — є в дійсності культурою революцією.

І. П. Ворбас,
президент Амер. Кооп. Ліґи.
(З нім. пер. **О. Степанів**).

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Домашній промисел на Гуцульщині*)

1. Мосяжництво і ножівництво. Мосяжництво — це специфічно гуцульський промисл, обмежений тепер на дуже невелику кількість продуцентів. Це виливання, чи як тут кажуть, »висипування« з мосяжі топірців, барток, сокирок, кліщів, люльок, ножиків, лускачів до горіхів, перстенів та ручок до ножів і спряжок, званих »черпагами«, стремен для коней. Стрічаються також мосяжні тарелики. Давніше виробляли велику кількість всякого роду й форми хрестів та хрестиків, що їх уживали жінки як намиста під назвою »зґарґи«. (Відтак насилювали на коралі у формі дукачів срібні австрійські гроші, що тепер уже заникає). Аліяж металів, що їх уживають під назвою мосяжі, бакхуну тощо, — є дуже ріжнородний — мідь, нікель, олово, алюмініюм і срібло. (»Бакхун«, це білий аліяж, який не чорніє). Тепер достарчають цієї мосяжі гарматні стрільна. Гуцул любується в блискучих прикрасах одягу і для тієї ціли служить головно мосяжництво. Однак по війні воно підупадає сильно наслідком зубожіння населення та відносно дорогої ціни матеріялу. Є спроби поширити це виробництво на питому українську біжутерію через виріб срібних перстенів і нараменників, різьблених гуцульським орнаментом, які могли би мати збут на долівських селах та серед нашої інтеліґенції. Мосяжники є ще тільки в Річці, Брустурах, Криворівні, Красноїлі та Білоберізці. З мосяжництвом вяжеться також виріб сталевих ножів та ножиків простої форми, званих »різаками« з деревляною або мосяжною піхвою, які можна на козацький лад носити за холявою чи поясом. Матеріялом для ножів служать поломані ресори з фіякрів то-що.

2. Вироби зі шкіри. Дещо з мосяжництвом вяжуться вироби зі шкіри, бо вони звичайно прикрашені або й вибивані мосяжними бляшками, ґудзичками й цьвяшками та споювані мосяжними спряжками. Це також промисл обмежений на дуже невелику кількість майстрів. Вироби ці дуже штудерні, обіймають тобівки, череси (звичайно дуже широкі, вживані при важкій фізичній праці), »букурії« себто вузенькі паски, мошонки, постоли, пояски до порошниць, упряж на коні і т. п. При святочних, гарно вибиваних чересах бувають дуже цікаві спряжки у новіших уже національних формах, як »Тризуб«, що їх продукує Федір Якібюк у Річці. Косів і Пістинь продукують на взір гуцульських тобівок жіночі й діточі торбинки, що крім форми і вибивання мосяжними кабслями мало що мають спільного з гуцульською орнаментикою.

*) Поза деревним і килимарським. Про деревний промисл гл. статтю тоїж авторки в попередньому числі »К. Р.« на ст. 74—79. — Редакція.

Можна би поширити цей промисл на стилеві жіночі торбинки, мужеські портфелі та калитки на гроші.

7. Кушнірство вяжеться тісно з виробами зі шкіри. Не можна назвати його питомим гуцульським промислом. Безперечно, що примітивні кожухи в давнину шили собі Гуцули самі, але кращі замовляли в чужих вишколених ремісників, що з часом переселилися для інтересу на Гуцульщину, перебираючи згодом її стиль та орнаментику. Тут уже виступає Жабє, що взагалі заводить моду в гуцульській ноші, дальше Криворівня, Ясенів, Красноїля, Довгополе, Косів, а головно Кути, де є найбільше кушнірів та білошкірників.

Кожухи бувають дуже ріжнородні — прості та багато на всякий лад прикрашені прикрасами з волічки, мосяжних бляшок, колірового сафіяну та багатою вишивкою. Кожне майже село має іншу форму кожуха, але над Чорним Черемошем веде перед жабівський стиль, а над Білим старокутський, або т. зв. волоський. В кушнірстві вже відограють велику ролю жінки, що виконують усі складніші вишивки та прикраси, що їх не зуміли би виконати мужчини. Ця ділянка покриває місцеве запотребування, але могла би працювати також для лещетарського спорту або виробляти ефектовні киптарики без вовни для жіночого одягу.

3. Вишивкарство. Тут переходимо вже на зовсім жіночий промисл, поширений особливо в повоєнних часах. Про вишивку і то питому гуцульську можна сказати дуже багато. Але щоби не роздріблюватись занадто, не буду тут обговорювати її техніки, орнаменту й походження. Торкнуся тільки найважнішого. Первісною формою вишивки на Гуцульщині була мережка на взір »пшенички« та галузок смеречини, взята зовсім із природи. Мережка зовсім біла, виконана ниткою з доморобного сирівцю. Але згодом для гуцулки, що жила серед квітчастих царинок і любувалася барвністю квіток, така прикраса одягу була надто скромна. Почала шукати ефектів. Мала під рукою мягеньку білу вовну, навчилася добувати краски з ріжного зілля та стала прикрашувати цю мережку барвистими нитками. Це їй сподобалося. А що мережку можна робити тільки в певних ґеометричних формах, тож і вишивка мусіла їх перейняти. Щодо орнаментики, то брала її з найближчого окруження. Приглядалася чоловікові, коли він різьбив чи викладав у дереві ріжні ґеометричні фіґури і переносила це на полотно, де гра барв виходила делікатніше, а багацтво красок надавало більше ефекту (свастика в дереві й вишивці).

З мережки повстала низинна вишивка, якої обрамування, т. зв. »розвіл« буває завсіґди темний і нагадує інкрустацію; дальше поверхна, стелена, вкінці хрестикова. Взори бувають »скриньковi« (відповідають різьбам на скринях), »ґрейцарові«, (круглі в формі монет), »звіздаті, хрестаті« і т. п.

На Полтавщині квітчастий килим і вишивка теж така. Гуцульська різьба ґеометрична, а вишивка також без квітчастих мотивів.

З бігом часу вовняна вишивка через прання вилиняла, тож пробували красити льняні нитки. Одначе тут не було такого багацтва красок і тому перейшли з часом у цілості на фабричні краски (»Д. М. Ц.«). Майже кожне село має свої питомі вишивки. Жабя, Красноїля, Ферескуля, Білоберезка, Довгополе, Соколівка — вишивають низом, Тюдів, Старі Кути, Річка, Брустури, Шешори і Космач — мають переважно хрестикові вишивки.

Давніше на Гуцульщині вміли вишивати лиш деякі жінки, т. зв. »швалі«, яких не звали ґаздинями, бо не мали часу займатися господарством. Вони удержувалися виключно з шиття. Вони нерадо вчили когонебудь вишивання і заздро берегли свої взори. Вишивкарство поширилося щойно з заведенням шкіл на Гуцульщині та прибрало найлекшу хрестикову форму і накинені чужі взори, що виперли перед війною майже зовсім гуцульську низинку. Приймалися радо, як щось модерного, панського, а були дешевші й під оглядом красок триваліші. Окрім своїх шваль, вишивали їх ріжні захожі пані і жидівки, і це була поважна загроза для питомої гуцульської вишивки. Аж війна спинила цей занепад через недостачу ниток, заставила повернутися до давніх мережок, а в нашому[1]) повіті окрема заслуга в цьому напрямку належиться »Гуцульському Мистецтву« та кооп. »Гуцульщина«, які вишукали давні нитки і взори та, примінюючи їх до ручних робіт, давали працю селянкам. Коли зросло зацікавлення народніми вишивками і примінювання народніх мотивів загалом увійшло в моду, це дало заробіток великій скількості тутешнього жіноцтва. А що гуцулкам взагалі імпонує те, що панам подобається, то може й зовсім несвідомо вернулися до давніх форм свого питомого орнаменту в вишивкарстві, який переносять тепер уже й на кушнірство, а навіть ткацтво.

4. Ткацтвом на Гуцульщині займаються головно жінки. Це відноситься до чисто гуцульських тканин — полотна, сукна, запасок, попружок, скатертей, бесагів, переміток, дзьобань та всіх інших частин одягу. Давніше ткали все зі своїх власних продуктів, вовни та льону, на своїх варстатах із власноручно випряденних ниток.

Полотна — чисто льняні, сукна — білі й чорні та природньо крашені на червоно. Тонші й грубші, відповідно, чи призначені на сорочки щоденні чи святочні. Сукно тчуть на сердаки чи на тонші гачі (»волосєнки«). З ріжно крашених вовняних ниток виробляють запаски, відповідно до тла: чорні, червоні, зеленаві, червоножовті, вишневі, бурачкові та фіолєтні. Взори ці мають орнамент лінійний і цікаві тільки мішанням красок. Для більшого ефекту додають ниток срібних і золотих (т. зв. сухозолоть), що їх закуповують по склепах, і відповідно до їх скількости запаска набирає

[1]) Косівському.

сріблистого чи золотистого відтінку. Ці запаски призначені головно на святочні оказії.

До запасок тчуть попружки, довгі на 2—3 м., також ріжноколірові.

Окремою тканиною є скатерти і матеріял на дзьобенки й бесаги. Це вже тканина ширша, ткана у взори, в крату, також ріжноколірові, на бесаги звичайно темна, а на дзьобні червона.

Перемітки це білі святочні завої на голову в формі довгих рушників, закінчені заборами, витканими на орнаменті вишивки, а що призначені на святочні нагоди, то також прикрашені сухозолотю.

Ткачі тчуть на відробок або за »скором«[1]), а ткачі від »міри« (75 цм.) за гроші.

Усі ці тканини продукують села для домашнього вжитку, збуваючи їх тільки спорадично. Приноровити їх можна знаменито в інтеліґентських хатах, на оббиття меблів, накидки на отомани і т. д. Не торкаюся тут спеціяльних косівських тканин, як верет, фартушків, рушників, портієр, бо не вважаю їх питомим гуцульським промислом.

5. Ліжникарство. Зовсім окремою формою ткацтва і найбільши питомою для Гуцульщини є ліжникарство; це без сумніву властива форма гуцульського килима. Так, як на Сході розвинувся килим, бо його треба було для накриття долівки, прикраси шатер та накриття коней, так і гуцули витворили його у формі ліжника, як необхідний продукт у своєму кочівничому житті для забезпеки від холоду, для прикриття коней та для прикраси домівки. Немає на Гуцульщині й найбіднішої хати, деб не можна було стрінути ліжника.

Повстав він зовсім зрозуміло. Вівці були у всіх, вовна була; отже для забезпеки від холоду треба було щось винайти. Випряли грубі вовняні нитки, виткали їх і дістали грубу, негарну і тверду верету. Може й зовсім випадково намочена у воді, вовна розкрутилася і стала пушистою. Тоді прийшли до переконання, що її треба мочити, а то ще й бити пранником. Повстали млини-ступи, в яких »піхають« сукно, а відтак »валило«[2]) для ліжників. Техніка самого виконання ліжника дуже проста, але ціла морока в тому, який ліжник вийде із того валила. Як я вже згадала, грубу верету, виткану на варстаті, дають під спеціяльні лотоки при млинах. Тканина є широка, але рідко ткана. Під впливом води вона збігається й густіє, а від ударів водної струї набирає пушистости первісної вовни. Ніколи не можна передбачити, наскільки тканина збіжиться і яка буде остаточна ширина та довжина ліжника.

Взори на давніх ліжниках є тільки лінійні. Вони були широкі

[1]) Набіл, масло.

[2]) Яма між лотоками млина, де вода обробляє кинений ліжник.

на 70 цм., так що мусіли бути зшивані по середині. Тільки на лави, або для сідлання коней лишали їх вузькими. Тепер уже техніка ліжникарства витворила три-метрові варстати, так що ліжники бувають широкі на 1,50 м. — 2 м., а взори вже є вишивкові.

Гуцули продукували ліжники завше масово, кожний що року бодай один-два, бо це їх одиноке накривало на постіль та під сідло. Подушок не знають зовсім. Ліжників уживають також на накриття возів. Тепер продукують масово на збут. Через недостачу вовни дають тепер основу зі шнурків і від того ліжник стає твердий, неподатний. Найбільше продукують на збут: Яворів, Бабин, Соколівка, Річка, Рожен, Білоберезка. Роблять також нетривалі з кушнірської вовни. Збут ліжників назагал незорґанізований, а міжтим вигляди на практичне його примінення кольосальні. Це використовують покищо Жиди й чужинці.

6. Писання писнок — це сезоновий, передсвяточний промисл. Писанки пишуть у кожному селі на свій лад, на збут. Найбільше пишуть у Космачі, Шешорах, Річці й Брустурах. Орнаменти: звіринні, вишивкові, подекуди квітчасті, розвиваються з кожним роком.

7. Вироби з кораликів поширені головно в околиці Кут і Косова. Ґердани і пояски перенесені на Гуцульщину під назвою »силянок«, що їх вбирають на шию.

8. Гончарство і кераміка. Тяжко назвати це питомим гуцульським промислом. Був і є це радше промисл для Гуцулів, які вживають й до сьогодні тільки деревляних та глиняних мисок, дзбанків, горшків і глечиків. Концентрується він у Косові, Пістині й у Кутах.

Творець кафлевих печей і предтеча гуцульської кераміри, Бахмінський, поселився був у Косові на Москалівці й розвинув тут (перед війною) цей промисл. Цікаве тільки те, що в двох протилежних кінцях України (Гуцульщина — Полтавщина), під зовсім протилежними впливами, розвинулись однакові напрямки в народній кераміці.

Гончарів є багато в Косові й Кутах. У Косові найбільше стилево працює Григорій Цвілик. Стилеву гуцульську кераміку має Кошак у Пістині, ученик Бахмінського та родина Наппів і Плавюк у Кутах.

9. Згадаю ще про кошикарство, що розвивається в Шешорах, Брустурах і Тюдеві. Дуже примітивні є кошики для збирання усяких лісових ягід, грибів та овочів. У Кутах прибирають вони вже форму кращих кошикарських виробів, як кошів на білля, квіти, плетених меблів тощо.

10. Ще один дуже цікавий гуцульський промисл — це виріб трембіт, сопілок, флоєр та інших музичних інструментів. Трембіти це труби довгі на 2, 3, 4 м., ширини 5—10 цм., зроблені з березової кори. Вживають їх при всяких обрядах, головно з нагоди похоронів. Тужним звуком прощають вони мерця, а та-

ються на далеких пасовисках. Це довші й коротші рурки з ліщини і лозини, вижолоблені, з отвором на голосові звуки. Продукують їх Тюдів, Річка, Брустури, Шешори. До трублення вживають також коровячих рогів. Дуда це мішок із козячої шкіри з деревляним устником до грання. Цимбали це знову груба дощина в формі трапеза з натягненими струнами. До танцю приграють на гарних мосяжних сопілках.

11. Згадаю ще про сироварство, що побіч відомої всім гуцульської бриндзі та будза має ще одну своєрідну ділянку. Це виріб колачиків зі сира, що їх вбирають молоді на руки до вінчання, а дальше всяких баранчиків, коників, когутиків для забави та гостинців дітям і старшим. Виробляє їх головно Річка і Брустури, а продають їх на всіх ярмарках та празниках в околиці. Це вироби з вареного будза, спершу мягкі й придатні до їдження, потім тверднуть і можуть стояти роками. Техніка їх виконання буває часами дуже майстерна.

Як бачимо, поле домашнього промислу на Гуцульщині дуже дорідне, тільки, на жаль, не жнуть на ньому ті, що сіяли. Обовязком нашої кооперації є обхопити всі ці ділянки та наладнати їх правильний збут. Від цього саме — від збуту гуцульських виробів — треба й починати реальну допомогу Гуцульщині. Ми вказували, кілько є можливостей для розповсюднення деяких гуцульських виробів по всій нашій країні.

Ц. Ґардецька.

Боротьба фабрики „Дендра“ з синдикатом „Centroćwiek“

(Закінчення)*).

VI. Нові спроби порозуміння.

В жовтні 1934 р. дирекція синдикату зявилася у Львові й тут запропонувала »Дендрі« свій проєкт порозуміння такого змісту[1]): »З метою усунення нездорової конкуренції й санування (!? — П. П.) ринку збуту деревних кілків — синдикат і фірма »Дендра« заключать між собою слідуюче порозуміння:

1. Фірма »Дендра« обовязується:

а) продавати свої вироби виключно »Центросоюзові« й українським кооперативним організаціям;

б) товар свій має продавати по ціні ... за 1 кґ. (ціну мала визначити »Дендра«).

2. »Центроцвяк« обовязується:

---

*) Початок статті гл. в попередньому числі »К. Р.«.

[1]) Навожу тут тільки найбільш цікаві пункти проєкту договору. Інші точки (прим. про полюбовний суд і т. п.), як не цікаві, опускаю.

а) своїх виробів ані »Центросоюзові«, ані іншим українським кооперативним організаціям — не пропонувати;

б) достарчати »Центросоюзові« і іншим українським кооперативам свій товар тільки на їх жадання і по цінах, усталених для всіх інших відборців.

На цей проєкт порозуміння, опрацьований синдикатом у Варшаві — »Дендра« виставила свій контрпроєкт слідуючого змісту (навожу місця найбільш для нас цікаві):

1. »Центроцвях« зобовязується:

а) своїх кілків ані »Центросоюзові«, ані іншим українським кооперативним організаціям не пропонувати;

б) тільки на письменне жадання, зглядно, замовлення названих кооперативних організацій »Центроцвях« може їм свій товар пропонувати, зглядно, достарчати.

2. Фірма »Дендра« зобовязується:

а) продавати свої кілки з поділом їх на 2 групи (ліпші й гірші) тільки »Центросоюзові« і іншим українським кооперативним організаціям;

б) пропонувати, зглядно, доставляти свій товар тим приватникам, які цього на письмі зажадають (замовлення).

Ці два проєкти не були узгіднені. Для дальших переговорів в справі остаточного порозуміння, синдикат запросив представника »Дендри« до Варшави, де в днях 15—16. листопада 1934 р. був підписаний обидвома сторонами договір зі слідуючим, однак, застереженням представника »Дендри«, а саме: підписана ним умова буде мати правну силу лише тоді, коли на ню погодиться дирекція »Дендри«. Синдикат в свою чергу вніс застереження, що договір війде в силу лише при тій умові, коли »Дендра« остаточно »уреґулює свою умову на доставлення своїх виробів фірмі Ш. в Познані«, себ-то: цю умову з фірмою зірве.

Підписаний договір був більш-менш узгідненням вгорі наве- »Дендра«, яка, як я уже сказав, не хотіла стати членом синдикату, дених проєктів порозуміння в тім дусі, як бажала »Дендра«. Однак не зірвала тому своєї умови з фірмою Ш. в Познані. З тої причини договір цей не був сфіналізований.

В пошукуванню дальших доріг порозуміння з »Дендрою« — представники синдикату знову приїхали до Львова, де »Дендра«, яка з кожним днем чулася міцнійшою, предложила їм свій новий проєкт договору слідуючого змісту:

1. »Центроцвях«:

а) буде продавати свої вироби по синдикатських цінах;

б) зобовязується своїх фабрикатів не пропонувати й не продавати не тільки українським кооперативам, але й також українським приватним купцям;

в) Наколи-ж ці українські (приватні й кооперативні) фірми синдикатських товарів зажадають, то перед евентуальною продажею їх »Центроцвях« порозуміється з »Дендрою«.

2. »Дендра«:

а) буде продавати свої вироби впрост і без жадного обмеження укра-

їнській кооперації та українським приватникам по мінімальних цінах (1,40 зол. за 1 кґ., евентуально 5⁰/₀ сконта);

б) поза тим — має право продати по тій самій ціні на приватнім ринку 12 тон своїх виробів річно в слідуючий спосіб:

1) аґенти »Центроцвяху« засадничо будуть продавати фабрикати »Дендри« за готівку на рах. »Дендри« і від імені »Дендри«;

2) ці 12 тон мають бути продані у воєвідствах південно-східних до рук приватників (з цілковитим виключенням української кооперації) з таким розрахунком, щоби в 1 і 2 кварталах продалося по 2.000 кґ., в 3 кварталі — 3.000 кґ. в 4 кварталі — 5.000 кґ.;

3) більшої скількости кілків, як подано вище, »Дендра« не має обовязку достарчати в цих квартальних промежутках часу;

4) коли аґенти »Центроцвяху« не зможуть в данім кварталі виконати припадаючої квоти замовлення, тоді »Дендра« має право протягом слідуючих 4 кварталів цей недобір ульокувати сама на приватнім ринку.

Як бачимо, наведений проєкт договору »Дендри« значно ріжнився від її попередніх проєктів порозуміння, доводячи змінене становище »Дендри«.

Не один раз ще, однак, змінювалися ці проєкти договорів і не раз ще обмінювалися візитами договорюючі сторони, аж поки прийшло між ними до остаточного узгіднення всіх до того часу спірних пунктів. »Дендра« під ріжними претекстами відволікала підписання договору, пропонуючи противній стороні все нові та чимраз то більш корисні для себе контпроєкти.

Однак відволікати справу підписання договору ad calendas graecas було не можливо й наступив нарешті час, коли вже годі було назвати причину до нової проволоки.

Цей період узгіднень спірних пунктів порозуміння тягнувся від жовтня 1934 до 9 квітня 1935 р. В цім дні (9. V. 1935) переговори »Дендри« з »Центроцвяхом« зістали остаточно зірвані. В письмі синдикату з дати 3. квітня 1935 р. в перекладі читаємо: »мимо листів Впанів адвокат др. Б. і досі не прибув до нас, в цілі підписання договору. Вже від довшого часу провадимо пертрактації, що щасливо закінчилися остаточним порозумінням і яке залишилося тільки підписати. Однак, полагодженню цієї справи все перешкоджує пересунення цього терміну з боку Впанів, що будить в нас переконання, що Впанове грають на виграння часу. Тому, що такого невиразного стану річи далі толєрувати не можемо, доносимо Впанам, що чекаємо на сфіналізування умови до 9-го квітня 1935 р., після чого уважати будемо переговори зірваними«.

На це письмо синдиката — »Дендра« не дала жадної відповіді. З тої причини дипломатичні зносини з »Центроцвяхом« припинилися й між контрагентами вибухла безпощадна війна на знищення слабшого противника.

VII. Методи синдикатської конкуренційної боротьби.

По зірванні переговорів, на внутрішнім ринку збуту залишились, таким чином, дві конкуруючі сторони: синдикат »Центроцвях« і українська фірма »Дендра«. Мім ними прийшло тепер до явної боротьби за ринки збуту, при чім активною стороною, що все атакувала, був »Центроцвях«. Роля »Дендри« обмежувалася застосованням охоронних засобів, до оборони занятих позицій.

Щоби відвоювати заняті »Дендрою« терени — »Центроцвях« на початку випустив дуже добрий й дуже дешевий фабрикат під фірмою »Конкуренція«. Опаковання цих кілків ріжнилося від опаковання кілків »Дендри« й написи на пачках були в польській мові.

Виконуючи замовлення своїх відборців — синдикат на 100% замовленого товару — давав 80% дорогих синдикатських фабрикатів, а 20% — дешевої »Конкуренції«, зобовязуючи покупців »Конкуренцію« продавати дешевше, ніж продається »Дендра«. На цій своїй спекуляції — синдикат поніс великі страти, бо кілки »Конкуренція« випускав на ринок по цінах нижче власних коштів. Цим потягненням синдикат мав на увазі — відтягнути від »Дендри« покупців, а потім зі зиском відбити понесені видатки.

Плян синдикату можливо що й удався-би, оскільки-б приватники (дрібні продавці) ...не були приватниками, додержали умови й дійсно кілки »Конкуренція« продавали по зниженій ціні. Однак, дійсність завела. Приватники й дешеву »Конкуренцію« й дорогі синдикатські вироби продавали по одній і тій самій вищій ціні. Завдяки цьому, добре намірений удар синдикату минувся з ціллю. »Конкуренція« дуже дорого коштувала синдикатові, — принесла йому значні страти, але жадної шкоди »Дендрі« не зробила.

В дальшому ході конкуренційної війни синдикат випускає на ринок тіж самі доброї якости кілки »Конкуренція«, але в опакованню такого-ж самого кольору, як опаковання »Дендри« і з написами уже в українській мові.

Передаючи ці ніби українські кілки своїм відборцям, синдикат вимагав, щоби останні не продавали їх дорожче ніж 5 сот. за 1 пачку (1 пачка »Дендри« коштувала тоді 8 сот.). Однак і це хитроумне потягнення синдикату з тих самих причин скінчилося фіяском. Приватники не хотіли відмовити собі доброго зарібку, умови не додержали й ці дуже доброї якости дешеві кілки продавали по найвищих цінах, зарібок синдикату кладучи у свою кишеню. Українська кооперація зрозуміла підступ синдикату й цих ніби української фабрикації кілків не купувала. Таким чином, і цей помисл синдикату не вдався та приніс йому нові матеріяльні страти.

Дальші кроки синдикату в напрямі знищення »Дендри« — були скеровані на випродукування нових кілків з ідентичним, як у »Дендри« опакуванням і дуже подібною до »Дендри« назвою, а саме: »Дерево«. Ці нові кілки синдикату (теж — дуже доброї

якости) — покупці також мали продавати по 5 сот. за пачку (»Дендра« — 8 сот.).

Цим випуском на ринок нових кілків »Дерево« — малося на увазі змилити покупця, бо на перший погляд між кілками »Дерево« і »Дендра« не було жадної ріжниці. Дуже легко можна було змилитися й приняти кілки »Дерево« за кілки »Дендра«. Треба було дуже дбайливого ока, щоб відразу пізнатися на цім підступі.

В перших місяцях — українські купці дійсно приймали кілки »Дерево« за кілки »Дендра«, гадаючи, що це те саме. Не пізналися також на цих виробах і деякі наші повітові кооперативні центри, набуваючи від аґентів »Центроцвяху« (Українців) випущені на знищення »Дендри« фабрикати.

Цей дуже добре подуманий плян синдикату, що мав наміром нанести »Дендрі« остаточний і тепер уже смертельний удар, можливо що й здійснився би, наколи б: 1. польські продавці дійсно кілки »Дерево« продавали по призначених синдикатом цінах і 2. коли б українська кооперація й українські приватники в скорім часі не зрозуміли своєї помилки.

Однак, надії синдикату й цим разом не оправдалися. Людська жадоба й тепер не оминула нагоди дешевим коштом добре заробити й тому, очевидно, умови не додержала. В міжчасі аґенти »Дендри« енерґійно поборювали кілки »Дерево«, пояснюючи на місцях, в чому справа.

Побитий також і на цьому фронті синдикат свої зусилля повалити »Дендру« скерував на інший бік, а саме: почав ставити своїм гуртівникам вимоги не купувати кілків »Дендра«, оскільки хочуть мати вироби »Центроцвяху«. В цім своїм потягненню синдикат пішов аж так далеко, що де-кому з відборців пропонував місячну винагороду за зірвання торговельних зносин з »Дендрою«*). На це, однак, відборці не пішли, знаючи вже, що вік синдикату не буде довговічний і, як відомо, в цім не помилилися.

Наприкінці ще вкажу на один із засобів синдикатської конкуренційної війни, яка, згідно з кличем: »ціль виправдує засоби« — часами приймала зовсім неетичні форми.

Цим разом буде це пашквіль, надрукований в познанськім фаховім орґані „Przegląd obuwniczo-cholewkarski“ під наголовком: „Potrawa ukraińska w wielkopolskim sosie, czyli polityczne szpilki szewskie“, підписаний псевдонімом »Льоенґрін«.

Цей пашквіль настільки характеристичний, що я дозволю собі навести (в перекладі) де-які його найбільш цікаві уступи:

»Східний вітрець починає залітати до Познаня. Від якогось часу українські політики починають відчувати брак готівки й тому стараються всіма силами добути капіталів для провадження своєї акції. Щоби добути грошеві засоби на свої партійні цілі — закладають ріжні торговельні підприємства. Від де-якого часу ми зауважили, що по містах і місточках західних земель кру-

*) Відомості одержані від дирекції »Дендри«.

зяться якісь чужі люде та пропаґують шевські кілки нібито повставшої в Познані фабрики. Яко властителя цієї фабрики називають п. Ш., відомого власника місцевої фабрики хемічних виробів шевської бранжі*). Гадали ми, що можливо п. Ш. шукає для себе нових джерел доходів і в дійсності заснував у Познані свою фабрику.

Але в короткім часі ми довідалися, що п. Ш. не відчинив в Познані своєї фабрики, а тільки приняв представництво української фабрики з Малопольскі Всходнєй і своїм назвиськом хоче фірмувати цей український бізнес.

Розполітиковані українські політичні чинники, на чолі яких стоїть знаний діґнітар, по всім даним постановили знайти для своїх політичних кілків нові ринки збуту, бо терен Малопольскі Всходнєй не покриває їх »запотребовання«. Гадали, що місцева (в Познані) суспільність мало інтересується українськими справами і тому мали певність здобути тут свою нову операційну базу.

Не хочемо наразі явно топити п. Ш. (хоч його поступовання заслуговує на повну нагану), а обмежимося покищо на цій короткій нотатці — припускаючи, що п. Ш. видимо несвідомо зістав вплутаний в цю цілу комбінацію та про закулісову »працю« тої української фірми не є поінформований. Не можемо припустити, щоби п. Ш. свідомо став допомагати ворогам нашої держави та став причиною збільшення безробіття й замикання того роду польських фабрик, яких в Польщі є досить. Крім цього, п. Ш. певно не подумав над питанням напливу до нас цілковито нам чужої народности, яка не була би для нас бажаним прибутком.

Добре знаємо тайни тої української фабрики, а також особу її познанського протектора. Не розповсюднюємо цієї справи наразі тільки тому, щоби дати час п. Ш. кинути це представництво та взятися до праці в своїй фабриці, впроваджуючи в ній ріжні поліпшення. Ліпше стало працювати над поліпшенням своїх виробів, ніж вступати на дорогу зла, що місцеве купецтво і суспільність мусить зустрінути рішучим протестом. Можна осягнути збільшення доходів у власнім підприємстві й тому зовсім не потрібно приймати чужої помочи, тим більше — помочі людей нам ворожих, які під покришкою ріжних фабрик старалися би прищепити й на наш ґрунт свої гасла, стаючи рівночасно грізними конкурентами польських фабрик.

Тому радимо п. Ш. кинути свої заміри, в противнім разі цілу цю аферу подамо до публичного відома. А тоді не знати, як суспільність зустріне панські вироби порошків і шевського чорнила...«

Пан Ш. на цей пашквіль жадної уваги не звернув, своїх замірів не кинув і дотепер є одним з найбільш поважних гуртових відборців фабрикатів »Дендри« в Познані.

Отже, заходи »Центроцвяху« ні в Познані, ні в Галичині жадного успіху не мали. Не знаходячи потрібного запотребовання на свої вироби, синдикат примушений був усунутися з українського ринку збуту, якй остаточно й, надіємося, безповоротно закріпився за українським виробом.

*) П. Ш., головний гуртівник »Дендри« в Познані, з яким вона від самого початку й до нині знаходиться в тісних торговельних зносинах.

В кінці грудня 1935 р. декретом уряду синдикат розвязано. Фабрика »Дендра« з тим ментом дістала вільні руки. На тім хвилево притихло. Фірма »Дендра« чекає дальших підступних кроків вже з боку поодиноких членів розвязаного синдикату. Напливають до неї свіжі відомости, що фабрики Раабе й Белькес знову висилають своїх аґентів до наших повітових кооперативних центрів з новими пропозиціями своїх виробів.

Не сумніваємося, що »Дендра«, яка сміливо поставила чоло цілому синдикатові, дуже легко дасть собі раду й з цими, вже зовсім не грізними атаками ослаблених поодиноких фірм. Солідна постановка справи, міцний фінансовий фундамент підприємства, дуже добра якість фабрикатів є тому цілком певною запорукою.

»Дендра« своїм поведенням оправдала довіря кооперації, не здобула би цього довіря, якщо б станула »по другому боці барикади«.

П. Панченко.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Сільсько-господарський кооперативний рух у Швеції

Швидкий і здоровий розвиток споживчої кооперації у Швеції по війні, на загал, добре відомий; зате менше вісток попадало досі до преси про найновіші осяги шведського сільсько-господарського кооперативного руху. Не зайвим — отже — буде з ним познайомитися*).

Протягом останніх років за поміччю держави повстало у Швеції багато нових коп. орґанізацій, установ і підприємств — з метою поліпшення господарського положення селян.

Орґанізаційна і ревізійна централя сільських кооператив.

»Центральний Союз Сільських Кооператив (S. A. L), що повстав ще в 1917 році,але який в 1929 році перейшов повну й ґрунтовну реорґанізацію, обєднує сьогодня загал сільсько-господарських кооператив. Спочатку Союз займався майже виключно технічними проблємами сільсько-господарської продукції. Але підчас теперішньої світової кризи Союз спостеріг, що шведське сільське господарство, особливо під оглядом техніки сіль.-госп. виробництва, знаходиться в дуже добрім положенні; зате вимагало воно помочі в розвязанні проблєм, що виринали

---

*) Відомости про с.-г. кооп. рух у Швеції беремо зі ст. М. Стольпе в інформац. кооп. бюлетені Міжнар. Бюра Праці в Женеві: „Informations coopératives“, ч. 10 за б. р.

в звязку зі збутом його продуктами. Тож шведська с.-г. кооперативна централя була переорґанізована на нових основах, щоби могла помагати обєднаним у ній кооперативам в справі збуту їх продуктів. У своїй теперішній формі Союз являється передовсім орґаном, що уможливлює співпрацю між ріжними видами сільсько-господарських кооператив; позатим він виконує завдання, що випливають з його характеру як морального опередку сіль.-госп. кооперації і як ревізійної централі.

Гуртівня сільсько-господарської кооперації.

Найстаршою серед сіль.-госп. кооператив, обєднаних у згаданім вище Союзі, є „Svenske Lantmänes Riksförbune" (S.L.R.) — орґанізація, що від 1915 року виконує функції гуртівні сільсько-господарських кооператив. Вона ґрупує льокальні кооперативи, за посередництвом районових союзів тих же кооператив і має завданням набувати, на рахунок своїх членів, такі продукти, як корм (пашу) для худоби або помічні погної, та забезпечувати збут збіж, випродукованих хліборобом. Обороти гуртівні осягнули в 1934 році 31,6 мілiонів шведських корон, а обороти районових союзів — 53,6 мілiонів тихже корон. Ці квоти поділяються так: 41 проц. припадає на збіжжя, 24 проц. на пашу, 22 проц. на помічні погної і 8 проц. на інші продукти. Продаж збіж протягом останніх років значно зросла (в 1930 році збіжжя становили всього лише 6 проц. заг. обороту гуртівні). Серед інших продуктів звертає на себе увагу спеціяльна річ, що є особливістю шведської сіль.-госп. кооперації і яку називають буквами її ініціятора, Фінляндця А. Й. Віранен-а — „A.I.V."; цією особливістю шведської с.-г. кооперації є спосіб консервації сіна, що ним займається окрема кооператива „Syrafoder". Учасниками (уділомцями) цього підприємства є Унія обох гуртівень споживчих кооператив і Гуртівня сільсько-господарських кооператив.

Молочарська кооперація та її централя.

В 1932 році в Швеції нараховано було 1516 молочарень, з чого 717 кооперативних. Кількість доставленого ними молока виносила 2.157.000 тон, а продуцентів-доставців молока до цих молочарень було 150.000 осіб; з цього 109.000 продуцентів доставило до молочарських кооператив 1,600.000 тон.

І цікаво саме те, що молочарські кооперативи, які творять менше як половину загального числа молочарень, диспонували більше як 75 процентами молока, доставленого до всіх молочарень в краю; вони теж обняли 83 проц. продукції масла, 48 проц. продукції сира, як рівнож 69 проц. збуту свіжого молока і сметанки.

Аж до 1932 року молочарські кооперативи не були обєднані

у фаховім осередку. Але сильна знижка цін молочарських продуктів підчас кризи приневолила їх шукати рятунку в ріжних напрямках і ріжними способами, а м. ін., — за допомогою орґанізаційної централі, — в обєднанні. Прийшло до основання Шведського Кооп. Молочарького Союзу в 1932 році. З кінцем 1934 року він обєднував вже 24 окружних союзів і 620 місцевих молочарських кооператив. Молочарська централя збула 80 проц. цілої краєвої продукції молока і 95 проц. цілої тої кількости молока, яку доставили продуценти до молочарських кооператив, 36 проц. цілої продукції масла і 50 проц. продукції сира. (К. б.).

Пер. **В. Л.**

СЕРЕД КНИГ

Theodor Oberländer: Die agrarische Übervölkerung Polens. Volk und Reich Verlag. Берлін 1935, сторінок 188, ціна 20 золотих. Ще одна німецька книжка з області польської економіки, цим разом про сільське, властиво рільниче перенаселення.

Спираючись на працях Момберта, Шмолєра і Гавсгофера про перенаселення, автор усталює дефініцію загального перенаселення, як стан умовин, серед яких населення окресленої території настільки зросло, що всі можливі місцеві заробітки (рільництво, промисл, торгівля) вже не можуть заспокоїти його звичайних потреб. Головною ціхою загального перенаселення є обмеження життєвих потреб широкими масами аж до фізіольоґічно конечного »мінімум«, яке спинює нормальний приріст населення.

Рільниче перенаселення виступає тоді, коли в окресленім часі і на окремій території, задля сильного приросту населення, захиталася рівновага поміж числом рільничого населення і скількістю потрібних йому місцевих плодів та заробітків, або інакшими словами, коли на даній території захитався добрий стосунок поміж скількістю рільничого населення (Volkszahl), його хадчевими засобами (Nahrungsspielraum) і цілим його прожитком (Lebenhaltung). Не треба пояснювати, що всі ці елєменти мають усюди релятивну вартість. Симптомами рільничого перенаселення є: роздроблене посідання землі, постійний зріст ціни на землю і чиншів при винаймі землі, еміґрація, поширення додаткових селянських заробітків, спад винагороди за рільничу працю, чимраз менші прибутки і чимраз більше зубожіння рільничого населення, поменшування лісів , пасовиськ і невжитків, чимраз менший живий інвентар.

Досліджуючи рільниче перенаселення Польщі, автор порівнює польську дійсність з анальоґічними проявами сусідніх рільничих країв, передусім: Румунії, Югославії та совітського союзу республік і то на тлі сучасної загально-европейської і світової господарської політики, яка між іншим виглядає так, що Польща і полуднево-східня Европа мають замало промислових сирівців, щоби при них дати додатковий ліпший заробіток свойому дуже густому рільничому населенню, а спад споживчої сили серед західньо-европейського населення, при рівночаснім зрості тамошньої рільничої продукції, спинили можливість природньої виміни західніх промислових продуктів за польські і полуднево-східні рільничі плоди.

Радикальна земельна реформа (парцеляція) в цих останніх краях скріпила недостачу капіталу в рільництві і спинила всяку інтенсифікацію в управі ріллі. Про совітський союз погляд автора ось який: со-

вітська Росія — це клясичний приклад рільничого перенаселення, навіть при релятивно рідкім населенні (на 1. І. 1928. р. 33,2 рільників на 1 кв. км в Білій Русі, 53,3 на Україні, 4,3 в московській республиці). 53,3 рільників на 1 кв. км відчуває перенаселення, коли не відчуває його Німеччина зі 134 мешканцями, ані Бельґія з 257 мешк. на 1 кв. км, бо напр. в Німеччині тільки 23% населення це — рільники, а на правобережній Україні аж 83,9%; бо пересічна видайність чотирьох збіж з гектара виносила в 1927/8 році в совітськім союзі 6,2 сотнара, в Німеччині 18,2 а в Бельґії аж 27,2 сотнарів і т. п. Московський »мір« і лятифундії притупили відповідальність рільничого населення за долю своїх наслідників; природний приріст населення переганяв в передвоєнній Росії можливости хліборобського прожтку. Доцільна столипінська земельна реформа не вспіла зарадити лихові (обняла від 1907—1916. р. кругло 16 міліонів десятин, цебто лиш 10,5% мужицького населення). Революційний розвал більшої земельної власности в 1918. р. побільшив селянські господарства (які з 16 міліонів зросли тоді до 22 міл. господарства) пересічно від 0—0,8 десятин. Природний приріст населення скоро вирівняв всі революційні надбання в землепосіданні, а тимчасом дідичівські інвентарі знищено, міста (отже й можливости збуту) підупали, строгі накази комуністичної влади викликали зменшення засівів. Теорія »есерів«, що всьому зарадить поділ панських земель без викупу, не дописала. Большевицька влада заповіла й перевела »пятилітку«, щоби збудувати великий тяжкий промисл. При промислі збільшуються можливості нового заробітку; частина селян може покинути село. Добре поставлена суспільна аґрономія могла рівночасно піднести по кільканацятьох літах праці видайність рільничої продукції серед населення, що осталоби на ріллі. Однак на »пятилітку« стягнено забагато гроша з села і зроблено очевидну помилку, тимпаче з наглою і примусовою соціялізацією рільничої продукції (колєктивізація). Хто знає, чи індустріялізацією без колєктивізації совітський союз не зарадив би був свойому рільничому перенаселенню.

Польща це одна із шістьох найгустіше заселених европейських держав. В роках 1921—1931 густота населення зросла з 70 на 83 мешканців на 1 кв. кільометрі. При найвищім природнім прирості населення покищо найменша густота на північнім сході (пер. 25 м. на 1 кв. км), в західніх воєвідствах припадає найчастіше 50 м. на 1 кв. км, в центр. воєвідствах 75, найбільша густота в Галичині (у східній Галичині 100—125 мешканців на 1 кв. км).

Рільнича густота населення (пересічна для цілої Польщі = 68,2 мешк. на 100 га рільничих ужитків) найвища в Галичині (воєвідства Краків, Львів, Станиславів, Тернопіль). В Галичині припадає на 100 затруднених рільників (landw. Erwerbstätige) лише коло 200 гектарів ужиткової землі, в центр. Польщі 400 га, в зах. Польщі коло 475, а на сході коло 575 гектарів. Однак на сході тільки половина цеї демлі — рілля.

В Галичині 54,1% господарств — це одногектарові, а 33% три й півгектарові господарства. Тут найбільший голод землі, найвищі ціни на землю; тут загальмована всяка капіталізація. (В Данії припадає на 1 затрудненого рільника 6 гектарів).

Оберлєндер вираховує, що при нормі 3 га на 1 затр. рільника в західніх воєвідствах, 4 га в конґресівці та Галичині і 5 га на сході, рільниче перенаселення на сході обіймає 513.412 затр. рільників (landw. Erwebsstätige) цебто 31,8%, в конґресівці 1,822.300 з. р., цебто 41,3%, (в Кєльцах 75%), а в Галичині 2,035.546 з. рільників, цебто пересічно 61,6%. Разом рільниче перенаселення Польщі виносить 4,371.258 затр. рільників (landw, Erwerbsstätige) або 7,156.820 душ рільничого населення (landw. Berufszugehörige).

Поза цим ствердженням автор докладно аналізує природні та господарські умовини прожитку рільництва

в поодиноких областях Польщі і розглядає всякі шляхи ратунку (ст. 56—11).

Закінчуючи працю, автор стверджує, що в східній Европі паде рільнича продуктивність і життєвий стандард села, а росте нужда й соціяльна нівеляція. Позички в таких умовинах вже не можуть помогти; продукція дрібних господарств без кооперативного обєднання не може вдержатися; експортові премії — це не тільки наслідок слабого спожиття на західньо-европейських ринках збуту, але й вищих у Польщі коштів продукції в дрібнім рільництві, які разураз поменшують його капіталову силу; капіталізм і комунізм викорчували людину, ставлючи вище ренту, ніж заспокоєння потреб людини; надзвичайно високе рільниче перенаселення злучене з недостатком капіталу, особливо грізне в східно- й полуднево-европейській полосі при совітській границі; це може довести (як і Росію) до соціяльного перевороту...

До книжки додано 18, у перевазі (на жаль) досить непереглядних, мап.

Книжка цінна, наші товариші-кооператори, прочитавши її, напевно багато скористають.

О. Луцький.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

Двотижневий »Показ українських промислових виробів« — улаштувала кооператива студентів високих торговельних шкіл »Торговельник« у Львові. Відкриття показу відбулося дня 4. III. б. р. На урочистість, в її діловій части, склалися дві промови: зразкова в таких випадках — коротка і змістовна — промова о. О. Кладочного, який підкреслив, зокрема, вагу і значіння сірої, щоденної, дрібної (але якого героїзму витривалости вимагаючої) праці для розбудови всіх ділянок національного життя в мирному часі, а особливо — економічної; та рішуче задовгої і надто переладованої промови члена Управи »Торговельника« п. Р. Ільницького, який офіціяльно відкрив виставку.

Зовнішньо виставка презентувалася зовсім добре. Приємне враження справляла на глядача мистецько-декоративна сторінка показу. І він остане доказом добре задуманої й уміло переведеної пропаґанди виробів щойно народжуючогося укр. національного промислу; учасники виявили в цьому відношенню богато хисту і смаку.

Але поза тим виставка залишала богато до побажання і цих кілька уваг, які ми докинемо тут до появившихся вже відгуків преси, мають на думці тільки кращі практичні і моральні успіхи того рода імпрез в майбутньому. Показ укр. виробів — так, як він представився очам глядачів, при ближчому вгляді виказував таки доволі, не зовсім недоглядних, організаційних браків, які — на наш погляд — випливали з неясної ідеї самої імпрези, яка мимо всього робила враження чогось принагідного, в самій концепції глибше не продуманого. Бож і справді, поза показом і пропаґандою лише деяких виробів — годі було доглянути у виставці, як цілости, так, як вона була організована, якусь глибшу, провідну ідею, думку, ціль; бо чейже сам лише показ і пропаґанда ледво чи могли бути вистарчаючою спонукою до тої імпрези*) Виставка не давала

*) Коли ідею виставки мав висловлювати клич, що красувався над входом до неї: »Збогачуймо рідний промисл«, — то не можна з диву вийти, як він міг удостоїтися такого почесного місця: нічого більш безсенсового не можна було — здається — й видумати! Вистарчить хвилька застанови, щоби в тім переконатися. Льогічним і зрозумілим — хоч не для кооператора — він був би, річ ясна, колиб розходило-

глядачеві — з глибшим підходом до усіх проявів нашого життя — навіть доброго, прозорого перегляду здобутків у ділянці нашого власного виробництва. Тим більш не мала вона в собі прикмет, на підставі яких можна би було віднести її до спроб синтези чи підсумку тих здобутків: не давала відповіди на питання, де ми вже властиво зі своїм промислом є й куди зміряємо та які перспективи відкриває сучасне перед необмеженими можливостями майбутнього... Під цим оглядом показ грішив насамперед неповнотою: далеко не всі підприємства були в ньому заступлені (список їх принесла доперва слідуючого дня щоденна преса). Не бачили ми зовсім — для прикладу хоч би згадати — меблярського промислу; а чейже самий Львів і околиця могли би тут гідно заступити цю вітку.

Дальшою і найважнішою хибою, що її слід вже віднести виключно на рахунок ініціяторів і організаторів — була несистематичність показу, розкиданість виробів того самого виду по цілій виставці; звідци — її непереглядність, що утруднювала орієнтацію у показі, а що найважніше — вироблення заг. образу й погляду на домінуючий характер навіть виставлених виробів. Треба було кількакратно обходити виставку і стало вертати, щоби разом оглянути та порівняти вироби з тої самої бранжі, чи навіть тої самої річи, — і щоби відтак здобутися бодай на приблизну загальну характеристику нашого промислу; цеж бо найцікавіше і найбільш повчаюче для глядачів було: пізнати домінуючий характер нашого виробництва. А саме такого підходу до організації показу ми в праві були чекати від його ініціяторів: студентів вищих торговельних шкіл — вже зі самого їх титулу.

Замітимо ще, що, з другого боку, виставка робила враження деякої неодностайности; одноцілий її характер порушувала наявність деяких зовсім не фабричних і навіть не ремісничих підприємств; їх вироби могли знайтися на показі хіба лише при дуже широкій інтерпретації поняття промислу. Добачуємо тут брак певних критеріїв у підході до тої справи з боку її ініціяторів.

Це все одначе не зменшує вартости факту улаштування вистави, тим більше, коли за це діло взялися — студенти. Це доказ — що серед студенства починається зворот до конкретного думання та до реальної роботи.

На кінець не можемо не занотувати приємних почувань від неодної несподіванки, з якою ми тут зустрілися, коли побачили експонати, які нам доси не були відомі. Та це наше здивовання відносимо всеж таки на рахунок — річ знана — слабого змислу до реклями — зокрема пресової — у наших підприємців.

В. Л.

ся про промисловців, а не про промисл... Не хочеться нам одначе припускати, щоби це був вислід компромісу між кооперацією і приватниками, — компромісу, в якому так незугарно затерлася індивідуальність обох експонентів.

Що дала, а чого не дала варшавська „Господарська Нарада“

Йдучи по лінії заповідженої »співпраці з громадянством« уряд пп. Косцялковского-Квятковского скликав на 27. II. широку конференцію з представників т. зв. »господарських сфер«. Були запрошені представники Торговельно-промислових, ремісничих та рільничих палат (цебто світ працедавців); кооперація удостоїлася ледви кількох мандатів; організації працівників (фізичних та умових), як рівнож організації споживачів як таких — не були заступлені. Українське господарство репрезентували всього три особи: дир. інж. Ю. Павликовський, дир. О. Луцький та др. Е. Храпливий.

Згори можна було передбачити, що так підібране тіло дасть односторонне насвітлення господарської ситуації в краю, а коли ухвали цієї наради малиби бути вяжучими вказівками для господарської політики уряду — то ця політика булаби віддзеркаленням волі промисловців, купців та більшої земельної власности (яка має перевагу в Рільничих Палатах).

Оставимо на боці питання, чому саме уряд вважав так підібрану нараду кращим представником громадянства, як існуючий парлямент, і через що така нарада має бути проявом співпраці з громадянством, а не є таким проявом участь уряду в працях сойму й сенату. Це питання більше політичної натури. Займемося вислідом самої наради. Як відомо з досвіду, всі цього роду імпрези оставляють по собі двоякого роду сліди: а) формальний, закріплений в ухвалах; б) позаофіціяльний, та зате дійсний і суттєвий.

Отже, що до цього другого, то покищо не видно, щоби нарада принесла вже якусь зміну в настроях, якесь скріплення довіря »господарських сфер« до уряду і навпаки, якусь нову господарську ініціятиву, надію на обнову і т. п. Навпаки, у всіх позїздових голосах переважає нотка сухого скептицизму і сірої апатії.

Займемося отже офіційними ухвалами наради. Вони обіймають 5 великих квартових сторін петітового друку — хоч все ще не обняли всіх болячок польської господарської дійсности.

Погляньмо, що є в тих резолюціях.

Комісія для справ »грошевого ринку і кредиту« прийшла з низкою тез, серед яких вибивається вимога обниження відсоткової міри (так від позичок, як від вкладів), не означуючи границі тої обнижки. З дальших точок піднесемо, як позитивну вимогу — обниження екзекуційних коштів (ця вимога властиво належить до ґрупи »публичних обтяжень«). Зате інший вже характер має точка четверта, яка говорить про »реорґанізацію сітки установ дрібного кредиту (комунальних кас і кооператив) та їх концентрацію, »узгляднюючи однак потребу збереження суспільного кредитового апарату на селі«. Не дивлячись навіть на це кінцеве застереження — резолюція сама по собі наскрізь неліберальна і небезпечна для кооперативної автономії тим, що ховає в собі небезпеку реґляментації сітки кредитових кооператив бюрократичним натиском. (Таку резолюцію принято на нараді, що зібралася під гаслом — відетатизування господарства та обмеження державного інтервенціонізму!).

В цій-же ґрупі є вимога »устійнити засади сплачування рільничих довгів з перед 1. VII. 1932 р.«. — На яких підставах, не кажеться.

Друга ґрупа резоюцій обговорює »публичні обтяження«. Загальна тенденція правильна — обниження публичних тягарів та упрощення і здешевлення їх стягання. Піднято вимогу загальної реформи державних і самоврядних податків, знесення деяких самоврядних оплат, однакової міри в оподаткуванні приватних і державних підприємств. Є також постулят »перебудови і здешевлення соціяльних обезпечень«.

Третя ґрупа говорить про товаровий оборот. Наперед йдуть вимоги щодо зовнішньої, а потім щодо внутрішньої торгівлі. — Перші повтаряють загально відомі постуляти купецьких і промислових сфер, головно щодо упрощення формальностей в експорті та імпорті. Очевидно, польські »господарські сфери«, мимо свого »лібералізму« — стоять твердо на становищі митної охорони, експортових премій та обильних публичних кредитів на фінансування експорту — все річи, що нічого спільного не мають з господарським лібералізмом*).

---

*) Нічого тут нового. Капіталістичний світ нині бере з лібералізму

Що до внутрішнього торговельного обороту, то крім ріжних підрядних вимог що до полекш у торгових оплатах, треба підчеркнути точку про конкуренцію (вправді заховану соромливо десь у куток):

»Устійнити норми, що ґарантували би рівні шанси в конкуренції, які би обовязували в однаковій мірі цілий апарат виміни, без огляду на його рід і форму«.

Розуміється, і тут не обійшлося без сакраментальної »кредитової допомоги«, яку має дати... очевидно не хто інший, як та сама держава, якої інґеренцію господарські сфери ніби беруться обмежувати. Держава, розуміється, має також дати гроші на всякі інвестиції, що є у звязку з торговельним оборотом, особливо в обороті хліборобськими продуктами (читай: збіжеві маґазини, молочарні, беконярні, холодільні то-що). Це ухвалюється тоді, коли в офіційних заявах від торговельно-промислових палат осуджується »самаританство« у відношенні до кволого приватного господарства.

Є вимога першенства для краєвих сирівців (лен, коноплі, вовна, ростинні і звіринні товщі, шкіри, кожухи і т. п.).

Комісія для справ приватної і публичної ініціятиви в своїй 3. резолюції застерігається проти надмірної реґляментації господарських оборотів та інтервенціонізму, які, мовляв, гальмують приватну ініціятиву та її рентовність. Очевидно, що після того, що ухвалено вище — така теза має вже тільки декляративне значіння, є позбавлена суттєвого змісту і взагалі не робить серіозного враження.

Подібне враження викликує також одна з дальших тез, про примусову картелізацію. Нарада вправді противиться примусовим картелям — одначе тільки »в нових ділянках виробництва«. Тай тут є застереження виїмків для »моментів особливої господарської ваги«.

Значить: в »старих« господарських ділянках »дайош« картелізацію, навіть примусову! А навіть і в нових вона допускається з огляду і т. д...

Лібералізм кволого польського капіталізму кінчається там, де починається можливість скласти монопольний картельчик і помпувати при його допомозі гріш зі суспільства.

І після того знову та сама пісонька:

»Публичні інвестиції це одна з основних вихідних точок оживлення і розвою господарського життя«... (9. рез.). Це заклик до »Скарбу Держави«, до самоврядування, при чому ці інвестиції »не повинні створювати конкуренції вже існуючим підприємствам«.

Як це зробити в практиці, не легко собі уявити.

Є ще в резолюціях дещо про вагу упромисловлення краю, дещо про засоби для господарського піднесення східних окраїн.

За ухваленими резолюціями йдуть дві — неузгіднені на конференції. Одна з них, внесена очевидно рільничими делеґатами, звертає увагу на те, що в даній ситуації в Польщі направа господарства мусить початися з піднесення доходовости і купної сили села; друга навпаки — прикладає більше ваги до підняття купної сили населення міст. Два протилежні погляди — дві дороги для уряду. Не знати тільки, яку з них він вибере.

Очевидно — нема в резолюціях майже нічого конкретнішого про траґічне положення селянства, про парцеляцію земель більшої посілости, про ножиці і ярмо монополів та картелів, про безробіття на селі — ба нема навіть ні слова про засоби поборювання безробіття в місті. Немає нічого про інші пекучі питання соціяльної опіки, про зростаючу злочинність на економічнім підложу і т. д. Нема також ні слова на

тільки те, що дає йому прямі користи, а де більше користи дає прим. монополь — там не хоче чути про лібералізм.

оборону кооперації, якої самодіяльність вже стільки потерпіла і є ще далі під постійною загрозою бюрократичного вмішування.

Одним словом — ця нарада та її ухвали носили дуже однобічний характер і не можуть претендувати на вияв опінії працюючих верств населення держави. Вона пошкодила навіть тим гаслам, під якими збиралася, бо поставила в несеріозне світло всі кличі відетатизування господарського життя в Польщі.

Занепад хліборобства в Західній Польщі. Коли господарська кріза вбила рентовність вжитку помічних угноєнь в хліборобстві та складніших машин — це негайно відбилося на рільній культурі тих теренів, що величалися до недавна своєю інтенсивною культурою. Збір зерна з гектара ріллі почав нагло падати в Познанщині, на Поморю і взагалі в Західній Польщі.

Видайність пшениці з 1 га на тих теренах перед війною (1909—1913) була **19,9** квінталів; в р. 1934 зібрано вже менше, бо **16,7** квінталів.

Жита збирали в роках 1909—1913 з **1 га** 16,9 квінталів, а в 1934 р. вже лиш 12,7 квінталів.

Для порівнання: в Голяндії збирають ще тепер з гектара: пшениці 28,9 квінталів, жита 21,7 квінталів.

У польських »східних воєвідствах« збирали в 1934 р.: пшениці 11,2 квінт., жита 10,4 квінт. Перед війною там збирали менше: пшениці 9,5 квінт., жита 8,1 квінт. — Це дуже вимовні числа.

Заборона інвестицій в Німеччині. В Німеччині засада т. зв. плянового господарювання під керовництвом держави зайшла вже доволі далеко. Вже закон з 15. VII. 1933 р. про примусову картелізацію містив в собі загальні постанови про те, що органи держ. адміністрації мають право вмішуватися в господарку приватних підприємств м. і. що торкається їх розбудови, поширювання льокалів, інсталювання нових уряджень то-що. Явище дуже цікаве і нове.

Найширший ужиток з того права держава зробила в ділянці сільсько-господарського промислу. Як відомо, від 1933 р. в цій области держава переводить примусову картелізацію й монополізацію. Так зроблено з млинарством, молочарством, перерібкою мяса, цукроварством, броварництвом, фабриками товщів, крохмальнями і т. д. Статути примусових організацій тих бранж містять в собі обовязок зголошування владі, або навіть виєднування дозволів на нові інсталяції або поширення існуючих.

Менше таких заборон видано у властивім промислі. Є вони приміром у текстильній галузі. Ті промисли, що переробляють імпортований сирівець, не потребують аж окремих заборон, бо і так держава, через обмежування довозу заграничних сирівців, не дає підстави для поширювання підприємств. — Всіх заборон у властивім промислі начисляють тепер 28. Всі вони є часово обмежені на протяг пару літ.

Які мотиви інвестиційних заборон? Як подають інформатори ходить о ріжні речі. По перше о те, щоби в часах депресії здержувати промисл від надмірної розбудови, яка недавно була одною з головних причин кризи. Далі ходилоб про те, щоби зискувати більше капіталів для оборотових операцій. Врешті грає ролю соціяльна політика уряду, яка більше сприяє поширюванню середнього стану, як великого промислу.

Здається однак, що тут не названо найголовнішого мотиву: щоби одні підприємці не випереджували других в поліпшуванні своїх підприємств та конкуренцією не вибивалися на верх коштом других. Це буде, здається, найближче до правди і уряд, йдучи по цій лінії, вправді закріплює дотеперішне відношення зарібків між окремими підприємцями, одначе са-

мому народньому господарству робить лиху прислугу, спинюючи поступ і розбудову.

Більшість заборон закінчує свою силу в біжучому році (о скільки вони не будуть продовжені).

Примусові картелі в Мадярщині — на вимогу промислу. В ближчому часі має уряд Мадярщини внести до парляменту законопроєкт про примусову картелізацію та обмежування інвестицій. Ініціятором того законопроєкту є союз фабрикантів, який стверджує, що більшість галузів промислу вже, мовляв, осягла потрібний степень розвитку, і дальша розбудова моглаби бути вже згубною для рентовности існуючих підприємств (стара пісонька всіх „beati possidentes" — співали її вже в середніх віках цехові майстри). Це торкається, мовляв, особливо таких промислів, як паперовий, текстильний, гарбарський, деякі хемічні виробництва, будівельний, млинарський, і т. д.

Проєкт закона управнює міністра промислу до примусової картелізації, коли за цим заявиться 75% підприємств дотичної галузі. Поруч з картелем може бути заведена заборона нових інвестицій.

Монополь продуцентів не стабілізує цін. В Англії, як відомо, йде курс на штучну розбудову краєвого сільського господарства. Коли прийшла кріза і спад рільних цін, прийшло до ухвалення ріжних надзвичайних законів, які мали на меті стабілізувати і то на високому рівні, ціни рільних продуктів. Між тими законами одним з найважніших — це закон про примусову картелізацію продуцентів молока (голосуванням), який дає обєднанню продуцентів молока монополістичне становище на молочнім ринку.

Сьогодні, по упливі 2 з лишком літ, підносяться в Англії дуже критичні голоси про наслідки цієї реформи. „The Co-operative Rewiew" орґан Кооперативного Союзу, у статті P. A. Polmer'a, стверджує, що монополь продуцентів не успокоїв молочного ринку. Йде змагання за ціни між трьома чинниками: продуцентами, торговцями і споживачами. Саме тепер на черзі контракт на доставу молока на найближчий рік. І продуценти і перекупні молока грозять евентуальним страйком. Продуценти грозять, що поворять свої власні продавальні молока по містах. Споживачі непевні, чи матимуть молоко. Але зі всього найгірше те, що ціну молока вишрубовано так високо, що споживачі вже починають зменшувати консумцію. Внаслідок того, треба сподіватися, піднесуться, як звичайно, голоси про »надпродукцію« молока, про потребу обмеження годівлі худоби*). В результаті, замість розбудови сільського господарства, прийде його застій.

Чи не краще повернути до вільного обороту, при якому ціна буде узгіднюватися між трьома рівноправними чинниками: продуцентами, консументами і торгівцями, або навіть прямо між першими і другими? Тільки ця дорога ґарантує поступ.

---

*) Подібно тепер в Чехословаччині: збіжевий монополь, через надмірну підвишку цін, довів до того, що сам тепер вимагає від хліборобів »реґляментації«, себто обмеження засівів! — Ред.

Молочарський закон ухвалений

Вже по замкненні цього числа К. Р. — на засіданні плєнуму Сенату Р. П. дня 26. III. ц. р. ухвалено відомий молочарський законопроєкт.

Від Українців промовляв сен. Ю. Павликовський, зголошуючи поправку до 10. статті закону, того змісту, що опінія ревізійних союзів кооператив обовязує рільничі палати вписати молочарню до реєстру. Проти поправки виступив міністер Понятовский і сенат законопроєкт приняв.